

Válogatás a 2007. június 14-én Egerben tartott Apor-émlékezés előadásaiból

Cs. Varga István

„Áldja meg az Isten...”

Beköszöntő

Jókai Anna barátságából, vagyis ingyen többször is remek előadást tartott diákjaimnak, egészen a tanárképzésünk – ez a reform, nem az a reform! –, oktatásügyünk tönkretételét jelentő Bolognáig. „Szív-öröm”, melengető emlék: Apor Elemér, a „legegribb költő” – Kálnoky László első mestere –, Jókai Annának, az Írószövetség akkori elnökének jóvoltából, 1992-ben a Parlamentben a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje kitüntetését vehette át. Nekünk egrieknek ez rendkívül jólesett, Elemér bácsinak pedig olyan volt, mint éhezőnek a falat kenyér. Apor Elemér ezt vallotta: „hiszem a jót és vallom a szépet.” Az 1945 után kettétört költői pályájára is rávilágít: „Voltam csillagok darabja / tartó törvény törpe rabja.”

1945 után börtönbüntetést szenvedett, majd tiltott, később megtűrt ember lett hőn szeretett városában. Kálnoky a 75 esztendő Apor Elemért empatikus verssel köszöntötte, amelyben költőbarát sorsának fő okára szimbolikusan utal: „hogyan taposta el a lángot, mielőtt felragyoghatott volna igazában, egy óriás talp.” Kálnokynak „egy váratlan mozdulattal” sikerült kicsúsznia ez alól, de emiatt sose szűnő lelkiismeret-furdalást érzett: „Míntha olyasvalami volna birtokomban, aminek fele vagy harmada igazság szerint téged illetett volna meg, nem engem.” Kálnoky konklúziója: „Sosem csalódtam benned...”

Jókai Anna az Ima Magyarorszáért című, gondolatfűzésében nemzeti imánkat, Kölcsey Hymnusát is idéző, megrázó költeményben elősorolja mindazt a csapást, szenvedést, amit a magyarságnak el kellett viselnie az elmúlt évszázadban. Az „Öregisten, Nagyisten” megszólítással indított „leltár”-t refrénszerű ismétlődés, intés zárja, csendesén sugallva: a nemzetellenességnek ma sincs vége. Gondoljunk hitünk, magyarságunk, kultúránk, anyanyelvünk állapotára, keresztény és magyar műveltségünk szörnyű romlására az állítólag „veszedelmesen” „keresztény” Magyarországon. Az imavers záróakkordja, fohásza hallgattassék meg az Égben és váljon valóra itt e földön: „törvényed vezessen / hogy e kis nép oda ne vesszen / át ne lyukadjon helyünkön a térkép / serkentsd fel szolgád a Magyarok Istenét / kend meg könnyektől elhomálylott szemét / küldd le a magasból újra e véres-veres földre / tartsd köztünk szellemét most és mindörökre.”

A csak naptár szerint idősödő, csodálatos vitális erővel alkotó, lélekben mitem

öregedő Jókai Annát, Apor Elemér centenáriumi esztendejében az emlékévé fővédnökségét is vállalta Balassi áldáskívánásával köszöntöm: „Mint sok fát gyümölcscsel, sok jó szerencsével, áldjon Isten mezőkbe!” Tartson meg minket szeretetében! Drága barátunk, Elemér bácsi az égi mezőkről bizonyára rábólint, amikor Arany Jánossal üzenem: „Áldja meg az Isten ezen a világon, / Még a másikon is, szívemből kívánom!”

Alföldy Jenő

A lelkiismeret szava

Két költő a szülőtte városból. Apor Elemér és Kálnoky László szellemi kapcsolatáról

Néhány évvel halála előtt Kálnoky László több ülésben magnószalagra mondta életrajzát Kabdebó Lórántnak.¹ A költő fölidézte ifjúkori irodalmi támogatója, a nála öt évvel idősebb pályatárs, Apor Elemér alakját. Ő Kálnoky diákoskodása idején az *Egri Népiújság*, illetve az *Eger* című lap szerkesztője volt, és az ifjú költő néhány versét megjelentette a városi sajtóban. Kálnoky így nyilatkozott diákkori mentoráról: „Apor Elemér [...] az egyedüli ember, aki első kötetem összeállításánál segítségemre volt, akivel meg lehetett beszélni a problémákat, s aki tanácsokat adott. [...] Még most, mikor az összegyűjtött verseim számára kijavítottam néhány olyan versemet, melyek *Az árnyak kertjében* megjelentek, de a *Letépett álarcokba* nem vettem föl, mert gyengék, még akkor is eszembe jutott, hogy Elemér erre vagy arra a sorra azt mondta, hogy nem jó, és én ezt annak idején be is láttam, de nem tudtam kijavítani, s még a hetvenes évek végén is volt olyan sor, amelyet az ő hajdani tanácsa alapján javítottam ki.”

A két költő útja az 1939-es *Árnyak kertje* című kötet megjelenését követően hosszú időre elkanyarodott egymástól. Visszaemlékezésében Kálnoky hosszú éveket ugrik át: „...amikor második kötetem megjelent, már rég Budapesten voltam, ő Egerben rekedt, s akkor már nem volt vele ilyen tanácsadói kapcsolat, nem is szorultam rá, akkor már előbbre voltam a pályán, mint ő.” Kálnoky második kötete, a *Lázás csillagon* csak 1957-ben látott napvilágot, tizennyolc évvel első

¹ Az irodalomtörténész a Petőfi Irodalmi Múzeum megbízásából kereste föl a költőt. Kálnoky hangszalagon rögzített vallomása rövidített és szerkesztett változata a *Menekülő szív – Kálnoky László emlékezete* című könyvben olvasható. Nap Kiadó, 2000. Sorozatszerkesztő Domokos Mátyás, összeállította Alföldy Jenő.

könyve után. Apor Elemér pedig a világháború behívott katonájaként fogságba esett, és újságírói pályáját hazatérése után sem folytathatta. Osztályidegen, azaz polgári szellemű tollforgatóként letartóztatták, és hasonlóképpen jártak el vele, mint Kálnoky apjával, Eger 1944-ben nyugállományba vonult polgármesterével. Kálnoky István azért mondott le rangjáról ebben a vészterhes esztendőben, mert nem volt hajlandó kiragasztatni a város falaira azokat a plakátokat, amelyek „felkoncolással” fenyegették a fegyveres szolgálat megtagadóit, a bujkáló üldözötteket és rejtegetőiket. Rákosiék ezt nem méltányolták, antifasiszta szövetséges helyett a polgárt és az ellenséget látták benne, s két évig rabságban tartották az egri vár börtönében. Az idős ember megvakulva került ki a kazamatákból, s a súlyos megpróbáltatásokba rövidesen belehalt. Költő fia így idézte föl alakját 1953-as Jegyzetek a pokolban című versében: „...mintha holt apám beszélne / hűdések szájjal: »Eltemettek élve!« / Kiásták. Sorvadt arcán ott a vád.”

Könnyen így járhatott volna Apor Elemér is. Őt azzal a koholt váddal tartóztatták le, hogy a nyilas sajtónak dolgozott. Ez azért is képtelenség, mert a politikától tartózkodó Apor Elemér katonai szolgálatát teljesítette, amikor az ő szerkesztésében még szolid szemléletű egri lap a távollétében a szélsőjobb felé tolódott. Ekkor még fiatal volt, s remek testi adottságokkal, erős szervezettel és türelmes lélekkel ajándékozták meg az istenek. Így viszonylag szerencsésen átvészelte a börtön éveket, akárcsak előzőleg a háború és a hadifogság viszontagságait, s később a segédmunkások és könyvelők sorsában osztozva sem tartotta magát elveszett embernek. 1956 őszén neki is megadatott az a tizenkét nap, amelyben ismét terveket szőhetett a szabad világról. Ezt újabb állástalansággal és öregségéig tartó költői mellőzéssel viszonzták azok, akiknek útjában voltak legfontosabb tulajdonságai, a hit, a hűség és a hazaszeretet. Sorsa minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy kis terjedelmű – bár értékekben korántsem szűkölködő – életművet hagyott az utókorra.

Apor Elemér megbecsülendő kutatásokat végzett Eger múltjáról – erről tanúskodik *Kisváros a felhők fölött* című cikkgyűjteménye. Egykori dokumentumokra támaszkodva elevenítette föl ezekben az írásaiban a városhoz kapcsolódó történelmi mondákat, a hírességekhez fűződő regéket és anekdotákat. Írói képességeiről győző meg *A csoda avagy A hangok története* című „lírai tanulmánya” is, amelyben ősi eredetű szavaink hangtani elemeit vizsgálta meg az anyanyelvétől megihletett költő módján, de a történelmi nyelvtudomány szempontjait is tiszteletben tartva. (Megjelent: 1997-ben, Egerben, a Régió Press Kft. kiadásában, F. Molnár Gabriella szervezésében, Cs. Varga István előszavával.) Regényt is írt. Olvasmányosan dolgozta fel Eger legendás hőséneket, Dobó István várkapitánynak az életét. Szellemi hagyatékának legfontosabb értékei minden bizonnyal a versek – nyolcvankilencedik évét töltötte be Apor Elemér, amikor *Pont a semmi falán* címmel kiadták összegyűjtött verseit. Tudomásom szerint ez mindösszesen a harmadik verseskötete.

Minden műfaj közül a verset tartotta legfontosabbnak, hiszen ez fejezi ki leghívebben a létnek azon tartományait, amelyekről mindig rajongva szól: a szerelmet és a hitet, ami panteista természet szemléletében is kifejeződik. Nyolcvanegy éves korában megjelent második kötetének ezt a címet adta: *Mindenütt téged kerestelek*. Szerelmes vallomásnak vagy imádságos versnek is vélhetnénk e szavakat. Azok is, de valójában ars poetica ez, vallomás a költészetéről, hiszen így végződik a mű: „[...] és mindenütt / téged fenn és lenn és mindenütt / téged, téged / téged kerestelek / gyötröm és gyönyörűségem / mindenség szívverése / vers”.

Apor Elemér költeményei közt igazi gyöngyszemek is találhatók. Nekem különösen becsesek a természetélményeiről írt versei, amelyek olykor a régi sárospataki költő, Vályi Nagy Ferenc műveit idézik emlékezetembe, például az *Óda egy vízcsepphez*. (Vályi Nagynak van egy verse a vízcseppről, amely ugyancsak óda a parányi dolgok világáról.) Máskor mintha Áprily Lajossal kelne versenyre a természetben gyönyörködő ember élményével, egyszersmind a dallamok és ritmusok bravúrjaival – főként az *Ének a csúcsról* című versére gondolok, de a magasságélmény egyéb, konkrét és jelképes kifejezéseire is. Jellemző rá az anyagtalan dolgok érzékelése, a szél, a levegő, a pára, a fény megjelenítése.

Egyik legragyogóbb művére Kálnoky László hívta föl a figyelmet, amikor hajlott korában végre versben is, prózában is alkalma nyílt viszonzni egykori pártolójának, Apor Elemérnek hozzá való jóakarátát. „[...] Az a verse, amelyet 75. születésnapján sikerült az Élet és Irodalomban közölnem, nagyon szép vers. Ilyen verset csak jó, nagyon jó költő tud írni.” Az *Isten bárányairól* van szó. Egy régi zsoltárt idéz, az kezdődik így: „Isten Báránya, / Ki elveszed a világ bűneit”. Ugyanazért folyamodik a költő éneke is, mint a zsoltár: a megváltásért. Apor Elemér azonban nem a halálon túli, hanem a földi megváltásért fogott tollat. A kenyér magasztos fogalmát visszahozta a földi létbe, s az éhesek jóllakatásáért fohászzkodott. A megszentelt fogalmat így sem fosztotta meg rangjától. Hatalmas művelődéstörténeti hagyatékhoz tette hozzá a maga egyszeri, emberséges mondandóját. E hagyománykörbe beletartozik Krisztus csodálatos kenyérszítása, a Lukács evangéliumában található szombatnapi kalásztépés és a Miatyánk „mindennapi kenyere” Arany János *Családi körének* „madárlátta kenyere” és Rimbaud *A meghökkentek* című verse, Ady „Éhe kenyérnek” szimbóluma és még sok minden. Különösen szép a kemencében sült kenyerek és az egymáshoz bűvő bárányok hasonlóságán alapuló metafora. Így szólaltatja meg a jámbor pékmestert: „Ti vagytok az isten bárányai, / kik elveszitek a világ / legnagyobb bűnét, / az éhséget”. A vers ajánlása „s. j. sütőmester emlékezetére” szól. Svéda pékmester melleleg Apor Elemér apósa volt – a jó csengésű nevet érdemes megjegyezni Eger történetéből.

Kálnoky így méltatta önéletrajzi vallomásában a verset: a mű „[...] hatalmas távlatot nyit, mikor a pék az egész világ éhezőit jóllakatni szeretné egy kemencényi kenyérrel, amit megsütött. Majdnem szentségtörés, amit mondok, de hasonlít ah-

hoz, amikor József Attila azt írja a Mamáról, hogy »szürke haja lebben az égen, / kékítőt old az ég vizében«, és így kozmikus méreteket nyer a Mama alakja. [...] Ez a vers is olyan, amely az utolsó soraiban nagy távlatot kap, világtávlatot. Valami hasonlót csinált meg, szerényebb tehetséggel, mint amit József Attila lángeszűen végbevitt”. Apor Elemérnek e szép költeménye nélkül talán nem született volna meg Kálnoky László *Adósság* című verse. Az Isten bárányai lelkesítette a nyolcvanas évek elején Kálnokyt arra, hogy versben köszöntse régi barátját.

Megemlíteném, hogy Kálnokynak is van költeménye, amelyik a kenyeret szakralizálja. Az *Egy magánzó emlékiratai* szatirikus ciklusában másokkal együtt földidzte gyerekkori múltjából Eger egyik jellegzetes figuráját, egy távoli rokon papot *Eretnek a századfordulón* címmel. Kisiskolásként látta a különc egyházi embert, amint furcsa szertartásként gyakorolta a könyörületesség erényét a város kóbor kutyáin: „Áll az út közepén a kis, töpörödött, öreg pap. / Hat-nyolc kutyá ugrálja körül [...] A magasba tartott kenyérszelet körül a napkorong / mintha színarany monstrancia lenne. [...] K. Ákos ajka mormol valamit, / talán latin szavakat, mielőtt a kenyeret szétosztaná / a szegény, éhező, négy lábú teremtmények között”. A költő humorérzékének ez az eretnecség színében tűnt föl utólag, hiszen az idős plébános olyan lényeket részesített a szentségben, amelyeknek a keresztény felfogás szerint nincsen halhatatlan lelkük, de ő mégsem akarta megtagadni tőlük a szentséges szolgáltatást.

Volna még mondanivalóm Kálnoky László és Apor Elemér emberi és költői alkatának nagy-nagy eltéréseiről és ugyanakkor egy korántsem keskeny sávban megmutatkozó rokonságáról. Kiemelném, hogy versváltásukban Apor Eleméré volt az utolsó szó: a sors úgy hozta, hogy neki, az idősebbnek jutott a búcsúzó vers megírásának szerepe Kálnoky László halálakor. *A megírhatatlan* című sirató lírai elmélkedés arról a látszólag banális, valójában nagyon is elgondolkoztató tényről, hogy a költőknek nem adatik meg a legnagyobb tapasztalat, a halál versbe foglalása: „micsoda téma / de – megírhatatlan” – írta szomorú rezignációval Apor Elemér, a szomorúságba egy csipetnyit belevegyítve abból az önironikus félmosolyból, ami Kálnokyra oly nagyon jellemző volt. Hiszen ő játszott filozofikusan a látszólag banális igazságokkal is – például olyasmivel is, hogy senki sem írhat verset a saját haláláról, de ha írhatna, akkor is minek tenné már, hiszen holtában úgysem élvezhetné sikerét. Úgy tetszik, nem csupán a dolgok fonákját mindig meglátó, mindenben kételkedő, csupa irónia és olykor vitriolosan szatirikus, műfordításokon edzett Kálnoky tudott egész lelkével ráhangolódni Apor Elemér költői egyéniségére, hanem a hívő és rajongó, nehéz sorsában is mindig reménykedő, a teremtés csodáin vallásosan csüggő Apor Elemér is képes volt megzengetni Kálnoky húrjait.

Kálnoky *Adósság* című versének legfőbb érdekessége – nekem legalábbis – a két sors mérlege és a kettejük művészsorsához fűződő, különös életfilozófia. Tartozásról vall, amely enyhe, de feloldhatatlan szorongással tölti el a költőt a kései

törlesztés közben is. Arról elmélkedik, hogy az idő „úgyis egybemossa a kudarcot és a sikert”, mármint Apor Elemér sikerének elmaradását és a Kálnoky életében, ha csak öregkorában is, de kétségtelenül megérkezett elismerést. Így szólal meg Kálnoky lelkiismerete: „[...] mintha tiltott cselet követtem volna el, / nem szűnik a lelkifurdalás. / Mintha leszüreteltem volna / a más gyümölcsét titokban. / Mintha olyasmi volna birtokomban, / aminek a fele vagy harmada igazság szerint / téged illetett volna meg, nem engem.”

Ha ez jókora „költői túlzás”, akkor – érzésem szerint – azért beszél így Kálnoky, mert ő is ízlelte a hallgatás keserű, hosszúra nyúlt éveit. S amikor helyzete kedvezőbbre fordult, nem volt nehéz elképzelnie, milyen lehet a teljes elszigeteltség és visszhangtalanság. Versében a szenvedés mély ismerete bújik meg, amely megduplázva hitelesíti azt a lelki jelenséget, amelyet a lélektan empátiának – együtt-érzésnek, érzelmi azonosulásnak – nevez.

Szentesi Zsolt

Tisztelgés a költőtárs előtt

Kálnoky László: Adósság

A hetvenöt éves Apor Elemérnek

Mennyire fáj, milyen kevesen ismernek téged
szülővárosunk határán túl! Mennyire bánt
a nehezen leróható adósság, első tanácsadóm,
akihez késő délutánonként jártam valaha
az egri Líceum földszintjén, az ilyenkor már nyugodt
szerkesztőségbe, hiányos önbizalommal és leküzdhetetlen
becsvágygal, véleményért, biztatásért.

Sosem csalódtam benned, aki annyira jó és türelmes
voltál, akinek csak az én szememmel látható keze nyoma
ma is ott van első kötetem számos darabján.

Mennyire bánt a mulasztás, még ha szigorúan véve
nem is vagyok hibás, amiről egy kicsit te is tehetsz.

Bárcsak lettél volna erőszakosabb, követelőbb!

Nem, nem! A túl szelíd ember nem tudja megvédeni
érdekeit a tülekedő, harcos világban.

Barátai sorsára hagyják idegenebb,

de sürgetőbb ügyek miatt. Lemorzsolódnak az évek,

kihullnak markunkból a fényes kavicsok
 vagy gyöngyszemek. Akadályok állnak utunkba.
 Labirintusba tévedünk előbb-utóbb, zezzugos
 barlangba, ahol a szerencsés kutató
 tíz körömmel, vérző ujjhegyekkel kikaparja
 a keskeny átjárót. A másik csüggedten leül
 egy kőre, és így várja az időt,
 mely úgyis egybemossa a kudarcot és a sikert.
 Nem mozdul a földindulás jöttére sem,
 hiszen egyképp beborítja az omlás
 a küzdőt és a tétlent,
 a lázadót és a legyintve belenyugvót.
 Nem alakult ünnepi köszöntővé ez a vers.
 Talán nincs is mit ünnepelni.
 De változatlanul nyomaszt a tartozás, amit
 le kell rónom, aminek ez a vers csak
 türelmetlen előfutára. Bárcsak találnék szavakat,
 elmondani, hogyan taposta el a lángot,
 mielőtt felragyoghatott volna igazában,
 egy óriási talp. Láthattam fejem fölött
 a mindnyájunkat fenyegető balszerencsét
 nemegyszer én is. Nekem sikerült
 egy váratlan mozdulattal kicsúszni
 árnyéka alól. De mintha tiltott cselet követtem volna el,
 nem szűnik a lelkifurdalás. Mintha leszüreteltem volna
 a más gyümölcsét titokban.
 Mintha olyasmi volna birtokomban,
 aminek a fele vagy harmada igazság szerint
 téged illetett volna meg, nem engem.

Régóta tudott biográfiai tény, hogy a két egri költő, Apor Elemér és Kálnoky László már fiatalon, a harmincas években ismerte egymást, s a kölcsönös rokonszenv és tisztelet annak ellenére megmaradt, hogy az utóbbi 1941-ben Budapestre költözve elhagyta szülővárosát, az előbbi pedig egészen 2000-ben bekövetkezett haláláig itt élt. Azt is tudjuk: míg Kálnoky – dacára a szinte folyamatosan fújó kultúrpolitikai ellenszélnek – a *Nyugat* ún. harmadik nemzedékének jelentős alkotójává emelkedett, s műfordítóként is maradandót alkotott, addig Apor Elemér sajnos nem mondhatott magának ilyesfajta (el)ismertséget; már csak azért sem, mert emberi/egzisztenciális, illetve költői pályája a háború után a koholt politikai vádak, a börtönévek, a megtúrtság és a mellőzöttség miatt tragikusan kettétört. Művészként hosszú időre elhallgatott.

Az *Adósság* című költemény címe valamiféle tartozásra utal, ám hogy ez milyen értelmű, irányultságú (ki tartozik kinek?), mióta áll ez fenn, leróható-e – ezt illetően a képzett főnév nem ad semmiféle információt, már csak erőteljes személytelenségből, ténymegállapító jellegéből fakadóan sem. A műben a cím után olvasható ajánlás („A hetvenöt éves Apor Elemérnek”) maga is jelzi a tiszteletadást, a főhajtást közvetlenül kiváltó élményhelyzetet, azaz a biográfiai tény: Apor Elemér hetvenöt éves, vagyis a mű 1982-ben íródott. Az ezen ajánlásba emelt Apor családnév pedig azt teszi egyértelművé számunkra: Kálnoky nem elsősorban az ismerősnek, az (átlag)embernek írja/ajánlja versét, akit – mint tudjuk – Kapor Elemérként anyakönyveztek, hanem, választott művésznevének megnevezve, a költőhöz, a költőtárhoz. Azaz – legalábbis most, e műben, e mű erejéig – elsősorban művészként áll előtte a több évtized óta ismert egyén, a költő szól a költőhöz.

Az alkotás első mondata egyszerre egy fájdalmas érzelmeket megszólaltató/kimondó tényközlés, ugyanakkor egy közvetett odafordulás, szinte megszólítás. A rezignált szomorúság, a fájdalom oka sajátos módon a megszólított (téged) „szülővárosunk határán túl”-i ismeretlenségéből fakad. Vagyis a beszélőben meglévő negatív érzelmek nem saját helyzetéből, esetleg az őt ért negatív hatásokból fakadnak (ami egyébként meglehetősen gyakori a lírában, mint efféle érzelmeket kiváltó élmény), hanem a másik, a beidézett költőtárs pozíciójából, az órá vonatkozó hiányból, ismertsége hiányából. A vers lírai énje átérzi és átveszi a társ élményhelyzetét. Egyszerre beszélhetünk itt behelyezkedésről és az érzelmek egyfajta önmagába transzponálásáról, saját magába történő átvetítéséről. E fájdalom nagyságát jól mutatja s egyúttal megemeli a „mennyre” fokozó mellékértelmű, felkiáltást magába sűrítő (szófajváltáson átment) indulatszó, mely azzal, hogy a mű első szavaként szerepel, a rákövetkező lexemával (fáj) együtt megadja az egész alkotás hangulati alaptónusát. (A felkiáltójel a mondat végén tovább fokozza és kiemeli egyrészt a nagyfokú affektív telítettséget, másrészt a felkiáltó jelleget. A lírai én emellett nemcsak fel-, de rá is kiált a vers olvasójára, közvetetten mindazokra, akik nem ismerik a beidézett társat – ezzel pedig közvetetten konatív [felszólító] funkciót is nyer a mondat: Eddig nem ismertétek, ismerjétek meg!) A „mennyre” szó nyomatékosításképp a következő mondat elején is ott található („Mennyre bánt...”), azonban a „bánt” lexéma nem pusztán a „fáj” szinonimájaként értelmezhető. Ennél már többről, illetve másról van szó: a versbeni én valamiféle önvádja, önmaga hibáztatásának gesztusa is kiolvasható belőle. Ennek oka pedig a már a vers címében is megjelölt „adósság”, ami itt kezd konkretizálódni: a lírai alany adósságáról van szó a megszólítottal, a beidézettel szemben, aki itt az „első tanácsadóm” szókapcsolatban jelenik meg. Már a korábban szereplő, az első sor végén olvasható „téged” egyes szám második személyű személyes névmás (tárgyas alakja) is egyértelműen mutatta: a megszólító és a megszólított, a beidéző és a beidézett (itt most az ajánlásban történt konkretizáló névmegjelölés következtében irodalomtudományi fenntartások nélkül megnevezhetjük a két személyt: Kálnoky László és Apor

Elemér) közt közvetlen, személyes kapcsolat van. Az „első tanácsadóm” e szívélyes viszonyt teszi még egyértelműbbé (különösen az egyes szám első személyű birtokos személyrag/-jel révén), egy új, addig ismeretlen aspektusra is ablakot nyitva: a születésnap köszöntőt mondó/író Kálnoky számára az ünnepelet nem pusztán jó ismerős, akár barát, de – amint erről az ajánlásban szereplő megnevezés kapcsán már szóltam – itt most sokkal inkább költő(társ). Méghozzá olyasvalaki, aki annak idején – s ez a harmincas évek, nagyjából mindkettejük lírikusi indulásának esztendei – segítségére volt alkotónknak, iránymutatással szolgált, „tanácsokat adott” neki. S hogy itt valóban költői-irodalmi tanácsadóról van szó Apor Elemér személyében, azt a következő sorok teszik még bizonyosabbá: a „Líceumba”, a „szerkesztőségbe” járt az alig néhány esztendővel fiatalabb szárnypróbálgató költősiheder, „hiányos önbizalommal és leküzdhetetlen / becsvágygal, véleményért, biztatásért”. Tudhatjuk: a Líceumban, annak földszintjén volt akkortájt az *Egri Újság*, majd az *Eger* című lapok szerkesztősége, melyeknek Apor Elemér volt a redaktora. Kettejük közt – amint ezt az imént idézett másfél sor is mutatja – művészi-esztétikai értelemben valamiféle alá-fölé rendeltségi viszony volt, persze nem emberileg, inkább a mester-tanítvány pozitív értelmében. A pályakezdő költő(k)ben meglévő kettősségre, ambivalens attitűdre utalnak a „hiányos önbizalom” és a „leküzdhetetlen becsvágy” oxymoronos jellegű szintagmák. Viszonyuk közvetlenségét fejezik ki a „jó” és „türelmes” lexémák éppúgy, mint a „Sosem csalódtam benned” tagmondata. A szerkesztő-költőtárs ember(ies)ségét, szeretetét, tapintatát, segítőkészségét, a másik (mások) iránt érzett megbecsülését sugározzák a visszaemlékező szavak. S itt kapjuk meg végső bizonyítékát annak, hogy a „tanácsok” és a „szerkesztőség” szóelemek irodalomra, versekre (voltak) vonatkoztatandók: „akinek csak az én szememmel látható keze nyoma / ma is ott van első kötetem számos darabján.” Kálnoky ezen első kötete, *Az árnyak kertje*, 1939-ben jelent meg (nemzedéke többi tagjához képest meglehetősen későn), s alig több mint fél évtized munkáit gyűjtötte egybe. Eszerint – s ezt Apor Elemér életrajza is alátámasztja – ezen esztendők közös beszélgetéseit, munkálkodását idézik fel a költemény eddigi sorai. (Tudjuk, Apor Elemér ekkortájt volt túl első – s sokáig sajnos egyetlen – kötete összeállításán és megjelentetésén, mely 1935-ben látott napvilágot *Mindenki nagynak születik* címmel.) (Mindezekre a közös disputákra, beszélgetésekre emlékszik vissza Apor Elemér mintegy hatvan esztendővel később, amikor a következőket olvashatjuk tőle a *Kortárs* hasábjain: „Újságíró voltam, az *Eger* című egyetlen egri napilap szerkesztője. Én közöltem először Kálnoky László verseit, s kerültem barátságba vele, beszélgetőtársam lett a kicsiny szerkesztőségben.”¹)

A költemény következő mondatának kezdete még látszólag ugyanazon gondolatkörben és idősíkbán mozog, e feltevést elsősorban a szövegpárhuzam indukálja

¹ Apor Elemér: Egy különös dedikáció, amelyet később megváltoztat a szerző. Ismeretlen részlet Kálnoky László ifjú éveiből. *Kortárs*, 1994/2. 116.

és erősíti a befogadóban: „Mennyire bánt a mulasztás...” Ám a folytatás nyomán elvet(het)jük ezt az ötletet; itt már a megidézés, a köszöntés jelenében vagyunk, s az önvád gesztusa részlegesen védekezésbe illetve mentegetőzésbe, magyarázkodásba vált át („még ha szigorúan véve / nem is vagyok hibás...”). Sőt, az utolsó tagmondat („amiről egy kicsit te is tehetsz”) már inkább enyhén támadó, megrovó magatartást, viszonyulást formuláz meg (bár az egyes szám második személyűség használata következtében a reláció továbbra is közvetlen, személyes). E gondolatot és attitűdöt erősíti-fokozza a következő sor: „Bárcsak lettél volna erőszakosabb, követelőbb!” A szöveg e sorait illetően még nem dönthető el egyértelműen: a korholás, a szemrehányás a kapcsolatukra, annak bizonyos aspektusaira vonatkozik (erőteljesebb kritikára lett volna szükség a verseket illetően?), vagy valami másra, általánosabb dologra? A költő-szerkesztőhöz/-ről, a kritikusról/-hoz szól itt a lírai én, vagy az emberhez/-ről? A bizonytalanságot bizonyossággá a következő rész változtatja át, kérdéseinkre a választ ott fogjuk megkapni.

A költemény folytatásában olyannyira egyetemes érvénnyel, általános jelleggel, totalizálóan fogalmaz a versbeni én, hogy nyilvánvalóvá válik: a korholás a beidézett-megszólított emberi habitusának szól(t), a „túl szelíd embernek”. Természetesen e szemrehányás egy fordított értékhelyzetet, értékviszonyt takar, azaz az austini értelemben vett ún. egzcitív fordulatnak (nem arról beszélünk, ami van, hanem aminek lennie kellene [kedvező vagy kedvezőtlen ítélet egy magatartásról]) nevezhető e szövegformálás: az értéktelített válik látszólag értékhiányossá, amennyiben a „túl szelíd ember” képtelen arra, hogy harcoljon magáért, 'megvédje érdekeit' „a tülekedő, harcos világban”. Ezen értelemben kellett volna tehát – a fentebbi sorok tanúsága szerint – „erőszakosabbnak”, „követelőbbnek” lenni. A pozitív, rokonszenves, a humánus és az egyetemes erkölcs íratlan szabályai szerinti értékek (megértés, odahajlás-odafigyelés, „szelidség”, tolerancia, segítőkészség, a másik, a többi ember iránti tisztelet és megbecsülés – ezek szerint a költő-szerkesztő Apor Elemér domináns személyiségjegyei) így látszólag negativitásként jelennek meg: az érvényesülés, a meg- és elismertség akadályává válnak. Mindez pedig végső soron implicit módon mutatja a világ, az értékrendek kifordultságát, zűrzavarosságát, a tradicionális értékvilág tragikus eltűntét. S ezt valóban a legszelídebbek szenvedik meg leginkább: „Barátai sorsára hagyják...”, egyedül marad, rezignált, szomorú vagy épp kétségbeesett tudat- és érzelmvilággal veszi tudomásul/kénytelen tudomásul venni kiszolgáltatottságát, végletes (gyakran végzetes) magára maradottságát. Lassan odavesznek, eltűnnek a szép eszmék, a gyönyörű ideák, a lélekemelő gondolatok, az én nagyszerű tervei (mindebből – jellemző módon – épp neki, az ilyesféle embernek oly sok volt), célkitűzései a felszínre jut(hat)ás legkisebb esélye nélkül a megvalósíthatatlanság mindent elnyelő iszapjába süllyednek az esztendőök során. Kálnoky szép és szemléletes megfogalmazásában: „Lemorzsolódnak az évek, / kihullnak markunkból a fényes kavicsok / vagy gyöngyszemek.” Az ilyen ember fe-

leslegesnek, hiábavalónak érzi a küzdelmet, a harcot, „csüggedten leül / egy kőre, és így várja az időt, / mely úgyis egybemosza a kudarcot és a sikert.” Marad tehát a tompa süketség, a rezignált beletörődés, hiszen a sors, az élet már úgysem képes semmit sem adni, s ha igen, a „kudarc” és a „siker” is megkülönböztethetetlen már egymástól, amiképpen a küzdőt és a tétlent, a lázadót és a „legyintve belenyugvót” is ugyanazon vég várja: „beborítja az omlás.” A Kölcsey-féle *Vanitatum vanitas* (1823), azaz a hiábavalóságok hiábavalósága, keserűsége, reményvesztettsége, tragikuma csenghet távolról a fülünkbe. Egyértelműen mutatják e léthelyzet kiúttalanságát, a bezártságot, a leszorított létbe kényszerítettséget e versszakasz toposzai és metaforái: lemorzsolódó évek, akadályok, labirintusba *tévedés* (e szókapcsolat második eleme is jelzi, hogy ebbe mintegy akaratán kívül, véletlenül kerül az ember, kiszolgáltatottjává válva a körülményeknek), zezugos barlang, keskeny átjáró, földindulás, omlás, amik beborítanak. Mintha nemcsak a létből, de térből és időből is kiesett volna, végképp a létezés perifériájára szorult volna az individuum, aki szinte önmagát marginalizálta – ám tragikus kényszerűségből. Ennek szólt a korábbi korholás, de a lírai én azt is képes volt érzékelteni: mindezt tehát a körülmények szorítása eredményezte, illetve a személyiség beletörődő „szelidsége”. Az egyetemes emberi humánus kétségbeejtően tragikus veresége ez.

E sorok – melyek ezek szerint a mű második szerkezeti egységét adják – generalizáló és totalizáló gondolatai és nyelvi síkjai (melyek mögött ugyanakkor félreérthetetlenül ott van a beidéző Kálnoky véleménye és a beidézett Apor Elemér létsorsának tragikuma) után ismét személyesebb hangot üt meg a költemény. Az egyszerű, tömör kijelentés egyszerre foglal magába némi önvádat, ugyanakkor mentegőzést: „Nem alakult ünnepi köszöntővé ez a vers. / Talán nincs is mit ünnepelni.” Hát hogyan is lenne? Hiszen a beidézett társ élete, éppúgy, mint művészi pályája, tragikusan kettétört, az üresség, a rezignált beletörődés, mindennek kényszerű elfogadása és tudomásul vétele maradt számára az egyetlen lehetséges attitűd. Tényleg mit is lehetne ezen az egyébként szép évforduló, születésnap alkalmából ünnepelni? A kudarcot? A leszorított létet? Az ifjúkori álmok, ideák elvesztét? Az évtizedeken át tartó ellehetetlenülést/ellehetetlenítést? Az ünneplés lehetőségével, a kerek évforduló beköszöntével éppen ezért a vers beszélője nem törődik. Ami számára a lényeg, ami túlmutat mindezen, az saját viszonya a megszólítotthoz, konkrétan az „adósság”, a „tartozás”, illetve annak az őt mérhetetlenül nyomasztó valósága. Pregnánsan mutatja ezt az ellentétet (ünneplés, mely mégis elmarad, ott van viszont a „tartozás” ténye/érzülete) a „de” ellentétet kifejező kötőszóval történő folytatása a műnek („De változatlanul nyomaszt...”). A versbeni alany ezen költeményét is csak e tartozás „előfutárának” nevezi/tekinti, ezzel is kifejezésre juttatva: ezen alkotás pusztán az adósság tényének konstataciója, s semmiképpen sem az annak valamiféle lerovása. Egy vers ehhez – érzése/véleménye szerint – kevés (lenne). S felmerül azon kérdés is: Törleszthető-e ez, az ilyesféle adósság egy (vagy akár több) alkotás-

sal? Valójában nem. Hiszen visszaadható-e a régmúltban kapott segítség abban az értelemben, hogy egy hatvannyolc éves költő segít egy hetvenöt évest? Éppen az a szomorúan lehangelő, hogy nem. Az adósság ilyen értelemben örökké megmarad – nyomasztó teherként nehezede a tudatra. (Így mindenképpen helyes észrevételnek nevezhetjük Csűrös Miklós meglátását, aki szerint Kálnokyt Apor Eleméhez „a félresikeredett vidéki költősors jóvátételének vágya fűzte”.²)

Az ez után következő sorok metaforikusan azokat a körülményeket sűrítik magukba, melyek következtében a megszólított költőtárs létét/létszituáltságát az előző szerkezeti egység korábban már kiemelt toposzai tárták elének – a maguk erőteljes képiségében: akadályok, labirintus, keskeny átjáró, leülni egy körre, földindulás, omlás. A „felragyogás” fázisát elérni/megérni képtelen „láng”, amit „eltaposott” „egy óriási talp”, a kettéhasadt emberi-egzisztenciális és költői-művészi pálya be-, illetve kiteljesedhetlenségének szomorúan tragikus toposza. Mint azt jól tudjuk, ezt volt kénytelen meg- és átélni Apor Elemér. S hogy ezt maga a verset író Kálnoky is pontosan tudta, arra közvetetten utal két idézet is. Az egyik (tulajdonképpen idézetpár) alkotónk egyik kései ciklusából való, melyben Homálynoki Szaniszlónak keresztelve magát (a Sáfrány Aladár nevű személy pedig Apor Elemér alteregója) a következőképp ír társáról: „Fölsimerte [...] Sáfrány Aladárt, a Szaniszlónál is mostohább sorsú / váraljai költőt, aki immár végleg ottrekedt / szülővárosában;” Majd másfél oldallal később: „[...] és Sáfrány Aladár, Homálynoky fiatalkori barátja, / a balsorsú költő volt jelen.” (*Homálynoky Szaniszló történetei* [1979–80]). A másik citátumbizonyíték jelen költeményünk folytatása: „Láthattam fejem fölött / a mindnyájunkat fenyegető balszerencsét / nemegyszer én is.” Az utolsó három szó jelzi: Kálnoky is gyakran kényszerült megtapasztalni az „óriási talp” rémét, így pontosan érzi és tudja, mit jelent ennek árnyékában létezni. Még akkor is, ha neki (legalábbis saját bevallása/meglátása szerint) „sikerült [...] kicsúszni árnyéka alól”. Itt következik azonban egy sajátos gondolat, mely egyúttal fordulat a versben. E megmenekülést a versbeli alany „tiltott csel”-ként metaforizálja, aminek hatására „nem szűnik a lelkiismeret-furdalás”. A „de” ellentétes kötőszóval történő mondatkezdés is arra utal, hogy ezt valamiképpen helytelen cselekedetnek/dolognak tekinti a lírai én. E történés következtében ő – legalábbis részben – megmenekedett attól, amit a megszólított költőtárs megélni kényszerült. Úgy tekint erre az egésze, mintha ennek lett volna okozata az ő (el)ismertsége, szemben a másik pályájának kettétörtségével, (el)ismertségének hiányával. S ezért van benne valamiféle büntudat, és itt érthető meg igazán a költemény címe: Adósság. Amit ő kapott (baráti, szerkesztői, költőtársi tanácsok, segítség), az benne kiteljesedett, beért. (A korábbi rövid reflexióra visszautalva: ezért is szinte lehetetlen a törlesztés, az adósság lerovása. Mert ez – ma már, több szempontból is – törleszthetetlené, leróhatatlanná vált.) A vers elején is

² CSÜRÖS MIKLÓS: *Pokoljárás és bohóctréfa*. Tanulmány Kálnoky Lászlóról. Magvető, Bp., 1988. 19.

megtapasztalt önvád attitűdje tér vissza: „Mintha leszüreteltem volna / a más gyümölcsöt titokban.” (A komplex metafora azért is tökéletes mélyszerkezeti jelentőségében, mert ahogyan magát az ellopott gyümölcsöt nem lehet visszaadni, akár azért sem, mert megette vagy eladta azt a „szüretelő”, úgy a valamikor felhasznált, „beépített” tanácsokat, segítségnyújtást sem – lásd fentebb is.) Úgy véli, méltatlan módon, illetéktelenül jutott hozzá több dologhoz, s ennek felismerése egyszerre váltja ki az említett önvád érzését éppúgy, mint az „adósság” mondhatni permanens, folyamatos (ezért is oly nyomasztó) érzületét-gondolatát.

Kálnoky László is sok hányattatást, méltatlan támadást, sérelmet, háttérbe szorítottságot volt kénytelen megélni emberként és alkotóként egyaránt. Ezzel együtt is képes volt azonban a XX. század második felének kiemelkedő lírikusává válnia. Éppen ezért különleges és megkapó, hogy egy ritka szép gesztussal a költőtárs, a tanítvány mélységes tiszteletével, az örök hála és az el nem múló megbecsülés attitűdjével zárja költeményét: „Mintha olyasmi volna birtokomban, / aminek a fele vagy harmada igazság szerint / téged illetett volna meg, nem engem.” (Közvetetten ugyan, de ugyanezekre utal talán az az apró filológiai tény is, hogy Kálnoky ezen alkotása az *Élet és Irodalom* 1982/12-es számában úgy jelent meg, hogy közvetlenül alatta Apor Elemér *Isten bárányai* című költeménye volt olvasható; ez az együttes megjelen[tet]és valószínűsíthetően nem kis mértékben volt köszönhető Kálnokynak. Annál is inkább, mivel Apor Elemér korábban soha nem publikált/publikálhatott irodalmi hetilapunkban.)

Az alkotás prózavers formájában íródott, így nem oszlik strófákra, s rímeket is csak elvétve találhatunk benne. A költemény így a hétköznapi szöveg, az élőbeszéd-szerűség felé közelít, ami mutatja egyrészt a megszólító és a megszólított, a beidéző és a beidézett közötti szoros, közvetlen, szinte familiáris viszonyt (s ez ráerősít az egyes szám első személyű tegező grammatikai formára), másrészt az „adósság” érzülete is perszonalisabbá, személyközelivé válik ezzel. Emellett a szövegnek így lesz egy oldottan meditatív jellege, ami a befogadóban azt az érzést kelti, mintha maga is részese lenne a töprengésnek, a lírai én belső vívódásának.

Kálnoky László *Adósság* című verse így egyszerre születésnap-i köszöntő, tiszteletadás, önvád, közvetetten pedig a leszorított létbe nyomorító külső körülmények fölötti keserű töprengés. E szituáltság tragikus módon roppantotta ketté a hajdani szépreményű költőtárs pályáját, s ugyanakkor egy ’szelid’, segítőkész, humánummal teli ember életét, nem maradván számára más egyik kései költeményének tanúsága szerint, mint a kétségbeejtő helyzet konstatálása: „Mint ó toronyban / tört harang / miben emlék / már a hang / úgy őrzöm én is / hangjaim / egy tűnő élet / romjain.” (*Mint ó toronyban...*)

Összegezőképpen pedig azt mondhatjuk: bár az *Adósság* című alkotás Kálnoky szerint „csak / türelmetlen előfutára” a lerovandó tartozásnak, kevés ennél szebb, őszintébb, szeretetteljesebb ünneplő-köszöntő sorokat ismerünk a magyar lírában.

Ködöböcz Gábor

Élmény- és érzékenységformák érintkezése Apor Elemér és Kálnoky László költészetében

Amikor témánkhoz közelítünk, nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Apor Elemér és Kálnoky László esetében rendkívül művelt, bámulatos esztétikai érzékkel bíró, tág horizontú szerzőkről van szó. Olyan alkotókról, akik ráadásul tanulhatatlan talentumokkal voltak megáldva: egészen kivételes érzelmi intelligenciával, egészséges humorérzékkel és irigylésre méltó fegyelmezettséggel rendelkeztek. Egész művészi-emberi portréjukat a visszafogott elegancia, a bölcs mértéktartás, a kisszerűségeken fölülemelkedő távlatosság határozta meg. S mindezek tetejébe – verseik, vallomásaik és a róluk szóló kritikusi vélemények alapján – nyilvánvaló szemléleti és életérzésbeli hasonlóság, esetenként pedig kísérteties azonosság figyelhető meg közöttük. A két életpálya párhuzamosságait, illetve érintkezéseit a téma legavatottabb ismerőiként számon tartott kutatók (Alföldy Jenő, Csűrös Miklós és Cs. Varga István) több megkerülhetetlen tanulmányukban és monográfiájukban bizonyították. A két költő szemléletének lényegi azonosságáról, művészet-felfogásuk, hagyomány- és értéktudatuk egyezéséről lényeglátó pontossággal és artisztikus megformáltsággal vallanak Kálnoky László költeményének sorai: „... inkább vagyok az érdektelenségben rejlő szépségnek, / semmint a szépség érdektelenségének / szomorú fölfedezője.” (*Bíbornokok és japánok*), „... És mégis csak itt érezzük magunkat / otthon. A megszokás hatalmas úr, / hatalmas mágnes ez a föld, s a költő / pótolhatatlan kincse anyanyelve. / Talán jobb lett volna máshol születni... / De élni és meghalni – itt, csak itt!” (*Északon*). Ez a szakrális emelkedettségű, sugárzó tisztaságú versbeszéd nemcsak Apor Elemér és Kálnoky László költészetének alapmotíváltságáról ad számot, hanem arról az esztétikai magatartásról is, amely az ő esetükben a magatartás esztétikáját is jelenti.

Minthogy a művészi karakter több, egymásnak is ellentmondó mozaikból áll össze, annak meghatározása sohasem könnyű. Az egyes komponenseket figyelembe vevő körültekintő óvatosság és a költői alkatra vonatkozó árnyalt fogalmazás tehát jelen esetben is alapkövetelmény. Azt mondhatjuk, hogy Kálnoky László az egzisztencializmus érzelmi alapjaival rokon, a kisemmizettség és megsebzettség bélyegét heroikus pesszimizmussal, férfias komolysággal és/vagy humorba oldott rezignáltsággal viselő létköltészetet művel, amely a huszadik századi ember alapvetően szenvedésre, reménytelenségre, istennélküliségre kárhoztatott magányát és passiójárását az elégikusság, az illúziótlan komorság, az ironia és a tragikum jegyében ragadja meg. Ez a túlnyomórészt sötét, avagy piszkosszürke színekben játszó, kiábrándultságot, de legalábbis súlyos ontológiai kétségeket tükröző lét-

élmény Apor Elemértől sem idegen, de az ő késő romantikus ösztönzésekre fegékonny verseiben a nagyobb fokú létbizalom és életszeretet oldottabb, lágyabb, szelídebb, mondhatni, pasztellszerűbb hangulatot és stilizáltságot teremt. Hozzátevé, hogy a Kálnokynál nagyon is szembetűnő baudelaire-i és parnasszista hatások alig-alig, vagy csak igen mérsékelten vannak jelen. Mindkét líravilágra jellemző viszont, hogy a létértelmezést és világalkotást „az irracionális misztika és a pragmatikus racionalizmus” kizárásával, a létbevetettség tragikus derűjével, az emocionális és intellektuális elem kölcsönös feltételezettségével, retorizáltságot is szabályozó harmonikus egyensúlyával valósítja meg.

Az elmondottak konkretizációjához az Apor Elemér és Kálnoky László közötti párbeszéd azonos élmény-, gondolat- és hangulatkörben fogant darabjai: a *Balлада egy királyról*, illetve *Az árnyak kertje* szolgálhatnak élményszerűen izgalmas adalékkul. A *Mindenki egyedül* és a *Magány* tematikai egyezésen túlmutató dialógusa szintén lényegi hasonlóságra utal. Akárcsak a Csűrös Miklós által kiváló érzékkel föltárt egyéb intertextuális természetű párhuzamok és a szövegvilágban jelen lévő tudatos vagy önkéntelen érintkezések: a *Labdajáték (Vagy lélekvándorlás)*, *Az esti árnyakban*, az *Apám*, a *Játékszerekben*, a *Folyóparti kaland*, az *Egy (vagy két) letört liliomszállban* folytatódik, és találja meg a maga teljesebb jelentését. A párhuzamként említhető példák sorát az egri, s ezen belül a családi témájú versek köréből tetszés szerint tovább bővíthetnénk.

Ősrégi tapasztalat, hogy a fölnevelő táj és szűkebb pátria a maga kulturális közegeivel és szellemi kisugárzásával óhatatlanul megjelenik a művek értékvilágában. Az Apor és Kálnoky-féle létérzékelés és világlátás olykor meglepőnek tetsző egyezései, hasonlóságai voltaképpen az útra bocsátó mikrovilág, a „selyemgubóvárosnak” nevezett egri (kisvárosi) milió életre szóló hatásával, a gyermek- és ifjúkori emlékek személyiséget determináló erejével magyarázhatók. Erről egy velem készült interjúban Kálnoky László ekként nyilatkozott: „Nem vagyok tájak költője, pedig vizuális képzet típusú ember és író vagyok. [...] Szülővárosom és tájéka is inkább képekben él bennem, mint emberekben. [...] Huszonnyolc éven át éltem ott, mondhatni, a kamaszkoromtól kezdve az állandó elvagyódás állapotában. És mégis, elkerülve onnan, nem egy nosztalgikus verset is írtam szülővárosomról. [...] Hadd említsem csak az *Időszerűtlen vallomás* vagy az *Egy városhoz* címűeket. [...] Ma már csak kevés szál fűz ahhoz a tájhoz, ahol születtem. Igaz, hogy az a néhány szál, ha hetvenéves koromig kitarzott, most már eltéphetetlen. Helyesebben: akkor is tovább élnek verseimben, ha életemnek vége szakad.”

Az egri témájú, esetleg motivikusan, avagy utalásszerűen egri kötődésű versek metaforikájában, motívumrendszerében, értékjelképeiben megjelenő élményrétegek és valóságszintek voltaképpen ugyanarra a közegre adott sajátosan stilizált és analizált költői reflexióként foghatók föl. A látomásos elemekkel dúsított és az enyhén mitizáló eljárással megemelt, ám többször is távolságtartó iróniával, imitt-

amott szarkasztikus kacajjal szemlélt kisvárosi környezet a jellegzetesen Apor Elemérré és/vagy Kálnoky Lászlóra valló alkotó- és alakító energiák révén válik a magánmitológia hordozójává. A két értékvilág között megfigyelhető hasonlóság épp olyan természetes, mint ahogy az érzékenységformák egyediségéből következő eltérés. A kétféle valóságérzékelés azonossága és különbözősége, az Apor- és Kálnoky-vers gyakran egymást feltételező, kiegészítő és gazdagító párbeszéde maradandó esztétikai élménnyel és szellemi izgalommal lepi meg az olvasót. Ennek lehetünk részesei Apor Elemér Egert és környékét megéneklő versciklusában (*Őszi versek, Szüret, Puttonyosok dicsérete, A Hold jár bent, ezüstben, Bükki egyszerű, A szarvaskői állomáson, A Bükk csavargó útjain, Mint ó toronyban, Csend és erdő, Tarkó 960 méter*), valamint Kálnoky László Eger-élményt tematizáló versvonulatában (*Érsekkert, Völgykoporsó, Intermezzo, Időszerűtlen vallomás, Egy városhoz, A kegyelet oltárán, Az elsodortak, A nudisták bejövetele, Egy régi sörtalp paleográfiája, Bizánc*).

A felsorolt versek figyelmes olvasása egyebek mellett azzal a poétikai tanulsággal szolgál, hogy Apor Elemér az érzéki látványhoz, a szenzualitáshoz és panteisztikus szemlélődéshez fokozottan kötődő költő. Verseiben az entuziazmusra emlékeztető rajongó áhítat és átszellemültség, a szemlélet tárgyával való tökéletes azonosulás, az egzaltációval rokon érzékenységforma nemegyszer a metafizikai tapasztalat többletével jelenik meg, és avat be a szeretetelvű létezés csodájába. Az imádatig menő természetkultuszt egészséges érzékiséggel ötvöző bukolikus idill, a derűre, öröme, harmóniára orientált beállítottság teljesen természetes módon teszi Apor Elemért Dsida Jenő, Áprily Lajos és a pályakezdő Radnóti Miklós közeli rokonává. Hitvallásként olvasható költeménye (*Szerelmes vers*) a szépségnek és a költői létformának elkötelezett, a hétköznapi dolgok és apró csodák dicséretét zengő, létszerelmes költőt látatja: „... lányok félénk csókjai közt / asszonyok boldog ölében / téged / örömben és szomorúságban / téged / fenn és lenn és mindennütt / téged téged // téged kerestelek // gyötröm és gyönyörűségem / mindenség szívverése // vers.”

Ehhez képest Kálnoky László a tárgyias világérzékelés konkrétságát lételeméleti – filozófiai tartalmakkal gazdagon érzett látás – és kifejezőmód felé mozdítja el, és ezáltal egész költői világvilágát a horizonttágító és távlatosító eljárásnak alárendelt metafizikai irányultságú létértelmezés határozza meg. A némileg Aranyra emlékeztető *Ars poetica* is ezt támasztja alá: „Te magad légy a költemény, / melyet hatalmával a szónak / világra hozol! Légy tömény / s elvont párlata a valónak!” Ehhez társítható egy másik posztulatív jellegű, műhelytitkokba beavató vers (*Munkamódszerűl*), amely a költői létformához nélkülözhetetlen éberség és kozmikus pillantás fontosságára irányítja a figyelmet: „Úgy nézd a jelenségeket, / mint ahogy a be nem kötött szemű fogoly / látja a fákat, bokrokat, / egy pillanattal a sortűz előtt.” Ezt akár önjellemzésnek is tekinthetjük, hiszen Kálnoky valóban egyetlen

pillantással fogja át és metsző élességgel ragadja meg a látványt. Találóan írja róla Lator László, hogy megfogalmazása nem tűri a homályt, képei kemények, tiszták, szerkezete céltudatos, kimunkált. „Magát és a világot kegyetlenül éles fényben látja. Ritkán enged az ellágyulásnak.” Mindezen költői eljárások az egri témájú verseknek is fontos vivőerejét jelentik.

Kálnoky László költészetében Eger és az egriség meghatározó élményforrásként szerepel. Születésétől három évtizedet töltött itt, és Budapestre költözése után sem lett hűtlen a városhoz. Az idetartozó és fentebb már említett versek pragmatikai kontextusában a kisvárosi miliő jellegzetes képei, alakjai és élményrétegei ismerhetők fel. A szülőváros emberi, tárgyi világának tematizálása, a versekben fölépülő emléktek megidézése az esztétikai minőségek sokféleségével és a hangnemek változatosságával ragadja meg az olvasót. Az elégikus-nosztalgikus emlékidézéstől a fanyarul groteszk, helyenként csúfondárosan nyelvöltögető, polgárpukkasztó és tabudöntögető reflexivitáson át az eszköztelenül pontos élőbeszédszerűséget ironikus-szatirikus futamokkal vegyítő hangvételig terjed az a partitúra, amely a Kálnoky-szövegeket egyedivé és egyszerűvé teszi. Az élménytárgyasítás hol szeretetteljesebb, hol kritikusabb, hol megbocsátóbb, hol könyörtelenebb, de mindenképpen állandó és töretlen. Az egri tematika folytonossága – mintegy a kvázi távolságtartás dacára is megőrzött hűség és ragaszkodás kinyilvánításaként – a Kálnoky-életmű egyik legvonzóbb sajátossága. Egyik konfesszionális mélységekben és spirituális magasságokban mozgó, a szakrális és profán érintkezését mutató verse (*Egy városhoz*) is erről tanúskodik: „Nem maradhattam ott örök rabodnak, / de hogy eszembe sem jutsz, mégse hidd. / Kockaköveid bennem súlyosodnak, / bennem görbülnek nagy boltíveid. [...] s a térzene, a harsogón banális, / bakák s cselédek, hölgyek és urak, / és a merev, mézsárga napsugár is, / mint egy légben maradt táncmozdulat.”

Tucatnyi vers és számos szöveghely bizonyítja, hogy a két egri kötődésű szerző hagyományos értelemben nem igazán tekinthető vallásos, avagy istenkereső költőnek, ám Apor Elemért az életörömök, életszépségek és életértékek áhítatos megjelenítése, Kálnoky Lászlót pedig a léttörvények, létigazságok és elemi létparancsok folytonos tematizálása avatja a szó legnemesebb értelmében szakrális költővé. Eltérő hangsúlyokkal és az életművön belül is változó intenzitással, de mindketten reflektálnak az európai kultúra fausti és hamleti tartalmaira. A goethei és shakespeare-i üzenetek erkölcsi-eszmei réteget érintő egzisztenciális kihívása – miszerint „a törvény alól, mely az élőket sújtja, / csak az szabad, ki magát fölülmúlja”, illetve „kizökönt az idő; ó, kárhozat! / hogy én születtem helyre tolni azt” – mindkét életműben tetten érhető, és nemegyszer felhajtóerőként, afféle írásra képesítő, inspiráló tényezőként működik. Örök emberi eszményekre figyelő, egyfajta memento mori diszpozíciót kifejező morális elkötelezettségükről egyetemes igénnyel vallanak legjelentősebb, intellektuálisan és formailag is legkimunkáltabb verseik. A lírai én legteljesebb személyes érintettségét és érdekeltisé-

gét kifejező versek közül Apor Elemértől említek néhányat: *Ballada egy királyról, Isten bárányai, Az ősz szől – a tavasz felel, Mindenki egyedül, Kodály, A megírhatatlan, Intés a most születő gondolathoz, Perazim hegyéről, Jegenyefák hollókkal, Megkötözve a percmutatón.* A poétikai, vilásképi szempontból reprezentatívnak mondható versek csoportját Kálnoky László esetében a teljesség igénye nélkül, ám a kiugró minőségre figyelve állítottam össze: *Szanatóriumi elégia, Az elveszettek, De profundis, Lángok árnyékában, Oszlopszent, Az askéta pillanata, A műfordító halála, Hérosztratosz, Hamlet elkallódott monológia, A szemtanú, Letépett álarok, Szvidrigajlov utolsó éjszakája, Hangok szólítanak.* A sokszor emblematikusnak tetsző verscímek arról is árulkodnak, hogy Apor Elemér az intenzív spiritualitás jegyében, az intim szférán keresztül törekszik az egyetemes tartalmak megragadására, Kálnoky László viszont ugyanezt gyakran a kulturális emlékezet mozgósításával, különféle szerepek, maszkok, archetipikus magatartásformák segítségével, nem ritkán a portrévers és drámai monológ komplex érzékenységformákat működtető poétikai eljárásával valósítja meg.

Kálnoky László emberként és költőként is sokat köszönhetett Apor Elemérnek. Atyai jó barátja és költőtársa iránti háláját és megbecsülését *Adósság* című versében oly módon fejezi ki, hogy a személyes kapcsolat szakmai-emberi hozadékát általánosabb tanulságokkal feldúsítva teszi az irodalmi köztudat részévé. A költemény egész partitúráját meghatározó nyugtalan közérzet, önvádként is értelmezhető lelkifurdalás, mélységes mély emberi megindultság és együttérzés néhány jellemző megnyilvánulását idézem: „Mennyire fáj, milyen kevesen ismernek téged / szülővárosunk határán túl! Mennyire bánt / a nehezen leróható adósság [...] Mennyire bánt a mulasztás, még ha szigorúan véve / nem is vagyok hibás [...] De mintha tiltott cselet követtem volna el, / nem szünik a lelkifurdalás. [...] Mintha olyasmi volna birtokomban, / aminek a fele vagy harmada igazság szerint / téged illetett volna meg, nem engem.”

Meglehet, hogy a versbeszédet jellemző és vezeklésszerűen adósságtörlesztésre törekvő magatartás valamelyest Eger város mulasztásokból fakadó rossz közérzetét is képes kifejezni. Mindazt a kollektív mulasztást és tetemes adósságot, amelyet nemcsak Apor Elemérrel, de Kálnoky Lászlóval szemben is sikerült fölhalmoznunk. Az értékek iránti érzéketlenség és a jobb sorsra érdemesek iránti tapintatlanság elegáns malíciával megszólaltatott kritikája Kálnoky László *Bizánc* című versében is jelen van: „Szülővárosom mindig fölöttébb megbecsülte / a hírnév fényében idegenben sütkérező szülőtteit, amit én is / a saját bőrömmön tapasztaltam.” Végső kommentárként álljon itt egy csendes, de határozott kívánság: ha már idejében nem sikerült, méltó és igazságos lenni, ha legalább utólag fölnőnének a feladathoz és némi erőfeszítéssel megpróbálnánk átlépni a saját árnyékunkat. Ezáltal a legjobb egri hagyományokat követve lehetnénk hűségesek Apor Elemér és Kálnoky László testamentumához.